

health

Department:
Health
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SWIVUTISO LESWI TSHAMELAKA RO VUTISIWA HI MAYELANA NA VUHLAYISEKI BYA SWISAWUTISI NA SWIENDLEKO SWO BIHA LESWI VANGIWEKE HI MURHI

Xana hi kwihi ku hambana exikarhi ka swisawutisi leswi tsarisiweke na swisawutisi swa “ntirhiso wa xilamulelamhangu”?

Hi mikarhi ya ntlovelo, u nga tirhisa xisawutisi ntsena loko xi tsarisiwile na Vulawuri byo Lawula Swimakiwa swa Rihanyu bya Afrika-Dzonga (SAHPRA). SAHPRA yi ta tsarisa ntsena xisawutisi loko:

- miringeto ya xitlilinali hinkwavo yi endliwile, naswona
- va lavisile vuxokoxoko hinkwabyo kusuka eka miringeto leyi ku vona loko xi hlayisekile, xi ri xa risima ra kahle na ku va xi tirha kahle

Eka xiyimo xa xilamulelamhangu ku fana na ntungukulu wa *COVID-19*, SAHPRA yi nga pasisa xisawutisi lexi nga tsarisiwangiki leswaku xi tirhisiwa eka nkarhi wo karhi (mpfumelelo wa ntirhiso wa xilamulelamhangu). Leswi swi humelela loko ku ri na vuxokoxoko byo ringanela leswaku SAHPRA yi nga va na ntshembo wa leswaku xisawutisi lexi xi hlayisekile naswona xi tirha kahle, kambe vuxokoxoko lebyi a byi si ringanela ku fikelela swilaveko hinkwaswo swa ntsariso wa vutalo.

Xana xisawutisi xa J&J xa ha ri ndzingeto wa xitlilinali?

E-e. Miringeto ya xitlilinali ya xisawutisi xa J&J yi endliwile naswona sweswi xi tsarisiwile na SAHPRA. J&J yi taya emahlweni ku endla milavisiso na ku rhumela vuxokoxoko eka SAHPRA ku veka tihlo eka vuhlayiseki bya xisawutisi lexi.

Hikwalahokayini swisawutisi swa le China swi pasisiwile hi ku hatlisa kambe J&J yi tekile nkarhi wo leha swinene? Xana leswi swi hikwalaho ka vuxaka bya mfumo na China?

CoronaVac (xisawutisi xa le China) xi hetile miringeto ya xitlilinali loko va endlile xikombelo eka SAHPRA ku kuma mpfumelelo. J&J ya ha boheka ku heta ndzingeto wa xitlilinali wa feyisi ya 3 loko yi nga si pfumeleriwa. SAHPRA a yi lawuriwi hi mfumo. Ko va ntsena swisawutisi leswi swi pfumeleriweke hi SAHPRA swi nga tirhisiwaka, kambe mfumo wu na vutihlamuleri bya ku teka xibohe xa leswaku i (swi)xisawutisi xihhi xi nga nyikiwaka tanihi xiphemu xa minongonoko ya nsawutiso.

Xana i xisawutisi xihhi (J&J kumbe Pfizer) xi nga kahle swinene?

Havumbirhi bya swisawutisi swi hlayisekile naswona swi ta ku sirhelela eka ku vabya swinene, ku ya exhibedhlele kumbe eka ku dlayiwa hi *COVID-19*. Switathelo swo suka eka J&J na Pfizer swa fana. Swa vevuka naswona

swi ta hangalaka endzeni ka masiku manharhu. Hikokwalaho, xisawutisi xa kahle swinene i xisawutisi lexi xi kumekaka naswona u nyikiwaka xona rosungula.

Xana ndzi dinga ku sawutisiwa loko eka nkarhi lowu nga hundza ndzi hlakarherile eka COVID-19? Xana miri wa mina wu nga kota ku lwa na vuvabyi hi woxe, ku ri hava ku karhatiwa hi switatlhelo swa xisawutisi?

Vumbhoni byi komba leswaku angulo wa miri wa wena loko u vabya COVID-19 wu tsanile swinene naswona wu komile kutlula angulo eka xisawutisi lexi. Ku kuma xisawutisi swi ta ku nyika angulo wa nsawuto wo tiya na ku va lowu hetaka nkarhi wo leha. Switatlhelo swa xisawutisi lexi swi vevukile naswona a swi heti kutlula siku kumbe mambirhi, kasi ku vabya COVID-19 ku nga ku vangela ku amukeriwa exibedhlele kumbe rifu.

Hikwalahokayini nkarhi exikarhi mipimamurhi yimbirhi ya Pfizer wu engeteriwile

Nkarhi exikarhi ka mipimamurhi ya Pfizer wu engeteriwile hikuva ku na vumbhoni sweswi bya leswaku loko u kuma mpimamurhi wa vumbirhi 42 wa masiku endzhaku ka mpimamurhi lowo rhangana, angulo wa miri wa wena wu tiyile swinene naswona wu heta nkarhi wo lehanyana kutlula loko nkarhi wu komile.

Xana vanhu lava nga na mavabyi yo godzombela, yo tanihi ntshikelelahenhlangatini, va nga kuma xisawutisi lexi?

Vanhu lava nga na mavabyi yo godzombela yo tanihi ntshikelelahenhlangatini, vuvabyi bya mbilu na vuvabyi bya chukela va le ka nxungeto wa le henhla wa ku khomiwa hi COVID-19 yo tikisa. Hikokwalaho, va ta vuyeriwa swinene loko va kuma xisawutisi lexi. Va fanele ku tlhela va tiyisisa leswaku xiyimo xa vona xa lawuleka, va ya kamberiswa nkarhi na nkarhi hi mutirhi wa vona wa nhlaysiwa wa swa rihanyo na ku nwa mirhi ya vona ya vuvabyi byo godzombela. Loko u kanakana hi mayelana na xiyimo xa wena, tihlanganise na mutirhi wa wena wa nhlaysiwa wa swa rihanyo.

Loko ndzi ri na swikombeto swa COVID-19 – xana swi hlayisekile ku sawutisiwa?

A wu fanelangi ku kuma xisawutisi loko u ri na swikombeto swa COVID-19 naswona swa antswa u kamberiswa. Loko u ri na COVID-19, u fanele ku rindzela hi mpimohansi wa 30 wa masiku endzhakukaloko u hlakarherile eka COVID-19 u nga si kuma xisawutisi xa wena.

Xana wu na khombo njhani angulo wa rinyenyanyenya ra miri eka xisawutisi lexi?

Miangulo ya rinyenyanyenya ra miri yo tikisa eka xisawutisi ya kala swinene. Angulo wa rinyenyanyenya ra miri hakanyingi wu humelela endzeni ka tisekondi kumbe timinete endzhaku ka ku kuma xisawutisi. Leswi hi swona swi endlaka leswaku vanhu HINKWAVO va boheka ku yima eka ndhawu ya nxixaxiyo ku ringana 15 wa timinete endzhaku ka ku kuma xisawutisi ku tiyisisa leswaku va hava angulo wukulukumba wa rinyenyanyenya ra miri.

Eka vanhu lava nga na rinyenyanyenya ra miri, xana i mani A NGA fanelangiki ku kuma xisawutisi?

- 1) Munhu wihi kumbe wihi u na matimu ya angulo wa rinyenyanyenya ra miri wo tikisa eka xipfanganisiwa xihi kumbe xihi lexi nga eka xisawutisi.

- 2) Munhu wihi kumbe wihi loyi a nga na rinyenyanyenya ra miri eka *polyethene glycol* (PEG) a nga fanelangi ku kuma xisawutisi xa Pfizer, tanihileswi yi nga xin'wana xa swiphemutsongo.
- 3) Munhu wihi kumbe wihi a nga va na rinyenyanyenya ra miri endzhaku ka mpimamurhi lowo sungula a nga fanelangi ku kuma mpimamurhi wa vumbirhi wa xisawutisi xolexo.

Loko eka nkarhi lowu nga hundza a vile na angulo wa rinyenyanyenya ra miri eka murhi kumbe xisawutisi, kambe a kanakana leswaku i xipfanganisiwa xo karhi xihi xi wu vangeke, u komberiswa ku vulavula na mutirhi wa wena wa nhlayiso wa swa rihanyo u nga si kuma xisawutisi.

Eka vanhu lava nga na rinyenyanyenya ra miri, xana i mani loyi a faneleke ku vulavula na mutirhi wa yena wa nhlayiso wa swa rihanyo a nga si kuma xisawutisi?

Munhu wihi kumbe wihi loyi a nga na matimu ya miangulo ya rinyenyanyenya ra miri eka swisawutisi swin'wana kumbe mirhi yin'wana u fanele ku rhanga hi ku vulavula na mutirhi wa yena wa nhlayiso wa swa rihanyo ku kumisisa leswaku i xipfanganisiwa xihi xi vangeke angulo wa rinyenyanyenya ra miri. Mutirhi wa nhlayiso wa swa rihanyo u ta ku byela loko swi hlayisekile ku kuma xisawutisi. Loko mutirhi wa wena wa nhlayiso wa swa rihanyo a vula leswaku u nga kuma xisawutisi, kambe angulo wa wena wa nkarhi lowu nga hundza eka xisawutisi kumbe murhi a wu tikisa, u fanele ku sawutisiwa exibedhlele kutani u xiyaxiyiwa ku ringana 30 wa timinete endzhaku ka nsawutiso. Loko angulo wa wena wa nkarhi lowu nga hundza a wu nga tikisi, u nga kuma xisawutisi eka ndhawu ya nsawutiso ya ntolovelu, kambe u boheka ku yima eka ndhawu ya nxiyaxiyo ku ringana 30 wa timinete endzhaku ka kuma xisawutisi ku tiyisisa leswaku ku hava angulo wa xisawutisi.

Xana swi hlayisekile ku kuma xisawutisi loko u ri na rinyenyanyenya ra miri ra mandza?

Ina. Ku hava na xin'we xa swisawutisi swa *COVID-19* swi nga na tiphurotheni ta mandza. Hambiswiritano, u ta boheka ku tshama eka ndhawu ya nxiyaxiyo ku ringana 30 wa timinete endzhaku ka ku kuma xisawutisi, ematshan'weni ya 15 wa timinete ta ntolovelu, hikuva u na matimu ya rinyenyanyenya ra miri.

Ndzi twile hi ta vadyuhari lava lovaka endzhakunyana ka kuma xisawutisi. Xana xisawutisi lexi xi hlayisekile?

Xisawutisi lexi havumbirhi xi hlayisekile naswona xi tirha kahle swinene ku sivela vuvabyi bya *COVID-19* byo tikisa na rifu. Hikwalaho ko tirhisiwa ka xisawutisi lexi hi le ku voneni ka ku ehla lokukulu eka mafu hikwalaho ka *COVID-19* eka vadyuhari ematikweni yo tala.

Hikwalahokayini vanhu van'wana va ha khomiwa hi *COVID-19* endzeni ka mavhiki mambirhi endzhaku ka ku kuma xisawutisi?

Swi teka mpimohansi wa mavhiki mambirhi leswaku miri wu tumbuluxa nsawuto endzhaku ka ku kuma xisawutisi. U va u 'sawutisiwile hi vutalo' ntsena 30 wa masiku endzhaku ka ku kuma xisawutisi xa J&J kumbe mavhiki mambirhi endzhaku ka mpimamurhi wa vumbirhi wa xisawutisi xa Pfizer. Loko u kumeka eka xiyimo lexi nga na xitsongwatsongwana loko u nga si 'sawutisiwa hi vutalo', u nga ha khomiwa hi vuvabyi.

Nakambe, loko u khomiwa hi *COVID-19* endzeni ka masiku mangarimangani endzhaku ka ku sawutisiwa, swi vula leswaku se a wu tluleriwile hi vuvabyi u nga si kuma xisawutisi.

Xisawutisi lexi xi tlhela xi nga siveli hi ku hetiseka ntluletavuvabyi wa *COVID-19*, hambi endzhakukaloko u 'sawutisiwile hi vutalo' kambe xi hunguta nxungeto wa ntluletavuvabyi wa *COVID-19* wo tikisa, ku amukeriwa exibedhlele kumbe rifu hikwalaho ka *COVID-19*.

Xana xisawutisi xi nga vanga vuvabyi bya *COVID-19*?

Ku hava na xin'we xa swisawutisi leswi tirhisiwaka eAfrika-Dzonga xi nga na xitsongwatsongwana lexi hanyaka lexi xi vangaka *COVID-19*. Hikokwalaho xisawutisi lexi xi nge swi koti ku ku vabyisa hi *COVID-19*.

Xana xisawutisi xa Pfizer xi nga kota ku vanga ndzhumbelo wa mbilu? Xana swi hlayisekile ku nyika xisawutisi eka vadyuhari?

Eka timhangu tingaritingani, madokodela ya kume ndzhumbelo wa mbilu eka vavanuna va vantshwa lava va kumeke xisawutisi xa Pfizer. Lexi i xitatlhelo xo kala swinene, lexi hakanyingi xi voniwaka endzeni ka mavhiki mambirhi endzhaku ka mpimamurhi wa vumbirhi wa xisawutisi lexi. Swikombeto leswi nga toloveleka i xivavi xa le xifuvuni, ku talelwa na mabelo ya mbilu lama nga tolovelekangiki (hi ku hatlisa, hi ku hima kumbe hi ku tsematsema). Swikombeto leswi swi vevukile hi xitalo naswona swi nga tshunguriwa, swi landzeriwa hi ku hlakarhela xinkandyana endzhakukaswona. Hikokwalaho vanhu va fanele ku tiva swikombeto leswi kutani va kuma ku pfuniwa ka swa vutshunguri hi ku hatlisa.